

Investigation of Social Relations based on Needlessness from the Perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagheh

Nasser khodayari shoti¹ , Majid Aslan Abadi ^{*2}

¹Department of Basic Sciences, Paramedical Faculty, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

²Department of Basic Sciences, Faculty of Medicine, Tabriz, University of Medical Sciences, Tabriz, Iran

ARTICLE INFO

Article Type:
Original Article

Article History:
Received: 2 Apr 2023
Accepted: 3 Jul 2023
ePublished: 23 Sep 2023

Keywords:

- Social relations,
- Needlessness,
- Imam Ali,
- Nahj al-Balagha

Abstract

Background. Philosophers and sociologists differ in their opinions about whether social relations are based on need or lack of need. This study aimed to examine this issue from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagha. Nahj al-Balagha deals more deeply than other religious texts with the problem of the need for social relationships.

Methods. Given the descriptive-analytical nature of the study, the topics of sermons, letters and wisdom of Nahj al-Balagha and related descriptions were considered. Therefore, except in special cases, fewer articles from research databases are used.

Result. In Nahj al-Balagha, to physiological needs in such frameworks as; only God is the single source of providing needs, and priorities more important than material needs, the necessity of not being greedy to live a material life is mentioned. In the safety; to security and its dimensions such as the structure of Sharia rules, spiritual, cultural, political-social, economic, legal and judicial security, national and border security has been considered. Love; The need for true love, maintaining the relationship with relatives, expressing the dignity of the need for social relationships as an atonement for sins, the importance of maintaining social bonds, recommending love and ordering to respect the rights of friends have been emphasized. Recommendations to respect yourself and others; And the fame and problems that may arise from the expression of needs, as well as the issue of modesty and avoiding controversy, concealment, control of slips have been taken as the root of slips. The need for self-actualization has been viewed from the angle of "no need".

Conclusion. In Nahj al-Balagheh, there is no need for hierarchy. Also, the range of needs is not limited to five needs and physical needs are not the starting point of human needs. Nahj al-Balagha emphasizes the importance of spiritual needs over other needs such as material needs, safety and security, love and affection, respect and self- fulfillment.

How to cite this article: Khodayari & Aslan Abadi. Investigation of social relations based on lack of need from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagheh. Spirituality Research in Health Sciences. 2023;1(1):86-96. doi: 10.34172/srhs.2023.008. (Persian)

* Corresponding author; Email: mailto:Nasser.khodayar@gmail.com

Extended Abstract

Background

Philosophers and sociologists differ in their opinions about whether social relations are based on need or lack of need. This study aimed to examine this issue from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagha. Nahj al-Balagha deals more deeply than other religious texts with the problem of the need for social relationships.

Methods

The research method of the present study was descriptive-analytical. The document was the content of discussions on the implementation of the themes of the sermons, letters and wisdom of Nahj al-Balagha and commentary on Nahj al-Balagha. Therefore, fewer articles from scientific and research databases were used.

Results

In Nahj al-Balagha, needs and social life are viewed from a different approach, the point of view of sociologists and psychologists. Regarding the foundations of social relations, two foundations can be mentioned: social relations based on need and social relations based on lack of need. The basis of Nahj al-Balagha in social relations is the preference of "principle of no - need" over "principle of need". In Nahj al-Balagha, needs and social life are followed with a different approach from Maslow's and Alderfer's point of view; although concrete examples such as food, shelter, and sexual relations can be mentioned for the physical needs of humans, they are not the only physical needs of humans, nor are human needs limited to these mentioned needs. From this point of view, all human beings, both in existence and in their own lives, need a single source called God. In Imam Ali's statement, it is mentioned that priorities are more important than material needs. In the sociological approach of Islam, both the principle of need and the prioritization of needs have been viewed differently. It has been emphasized about the plan of needing God's door, that is, the only real needless one. Regarding the preference

of lack of need over need, it is also said: "Losing a need is better than asking someone who is incompetent." God is referred to as the main source of supply.

Regarding the second need in the hierarchy of needs, that is, the need for security, planning for individual and collective security in the structure of Sharia norms, emphasizing spiritual security and expressing various aspects of security, that is; Means of cultural security and its disturbing factors; Suspicion, ignorance, weakness, attempts to accumulate wealth and luxury, the importance of political, social, economic, legal, judicial security, national and border security were taken into account.

Regarding the need for love and belonging, the need to maintain relationships with loved ones, the need for social relationships as atonement for sins, creating a social circle with others, living with popularity, respecting the rights of friends in different situations, the need to maintain relationships with loved ones, an interesting effect. Forgiveness to attract love, to the value and dignity of friendship, there are also important words about true love.

The need to maintain self-respect and respect to others via terms such as; The need to protect one's reputation, to pay attention to the problems caused by the expression of one's needs, the need to remain modest and hide one's shortcomings and avoid disagreements, the need to master the language, express self-esteem on a par with hereafter's, Introducing the preservation of chastity as an adornment of poverty, and introducing gratitude as an adornment of wealth, an expression of the share of the poor in the wealth of the rich, and that the rich are responsible against the poor's, and that every person is sometimes powerful and sometimes powerless, is mentioned.

Preservation of dignity, respect for the principles of social relations, observance of the limits of divine decrees, respect for the teacher, social mutual respect, the need for self-improvement were considered by Imam Ali (A) in Nahj al-Balagha. Unlike Maslow, who chose a small group of prominent people such as Abraham Lincoln, Albert Einstein, William James, etc., Nahj al-Balagha self-improvement audience is human himself. Imam Ali says about self-improvement: A

person should be afraid of God, because he is given a period until the moment of death, and he also has a period for good deeds.

The need for self-realization is also addressed in Nahj al-Balagah. Unlike Maslow who chose a small group of prominent people such as Abraham Lincoln, Albert Einstein, William James, etc., the audience for self-realization in Nahj al-Balagha is the people. Regarding self-improvement, Imam Ali says: "A person should be afraid of God because he is given time until the moment of death, and he has a period for good deeds". A person must control the soul and take it under his control stop it from rebellion and sins and lead it to obedience to the Lord.

In a short and fruitful speech, Imam Ali (a.s.) considered lack of need to be the height of self-prosperity and said: "The highest limit of wealth and lack of need is to give up desires." All these dependencies are the result of human long-term wishes; when those desires are removed from the human mind, a person attains wealth and a precious lack of need, and for this reason Imam (peace be upon him) has stated that giving up these desires is the highest and best level of prosperity. In another interpretation, he says: "There is no treasure more needless than contentment, the same contentment that is the opposite of long wishes."

Conclusion

Pointing to the most important human need, i.e. self-actualization, Nahj al-Balagha did not base the Spirituality Research in Health Sciences principle on a hierarchy of needs. In addition, the range of needs is not limited to the five needs. Moreover, physical needs are not the starting point of human needs. Nahj al-Balagha emphasizes the importance of spiritual needs in comparison with other needs including material needs, safety and security, love and affection, respect and self-realization, and in the fact that material needs are the basis for other human needs, as well as the hierarchy of needs and the way they are interpreted, there are fundamental differences with other theories.

By admitting the principle of the absence of need, or by ascertaining a basis for social relations other than material needs, etc., one can observe fundamental changes in the hierarchy of needs and the role of each need in human perfection. Based on this, perfectionism is possible without climbing the ladder of needs. And this is despite the fact that from the point of view of Imam Ali (AS), it is possible to achieve this goal in another way, i.e. lack of need, and the absence of need and contentment are considered as the highest stage of self-realization, and the realization of this goal can be achieved only through the strengthening of spiritual power in human existence and possible connection with the source of human needs, that is, God.

بررسی روابط اجتماعی مبتنی بر بی‌نیازی از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه

ناصر خدایاری شوطی^{۱*}، مجید اصلان آبادی^۲

^۱ گروه علوم پایه، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران
^۲ گروه علوم پایه، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۲/۲/۱
پذیرش: ۱۴۰۲/۵/۱۲
انتشار برخط: ۱۴۰۲/۷/۱

کلیدواژه‌ها:

- روابط اجتماعی
- بی‌نیازی
- امام علی علیه‌السلام
- نهج البلاغه

چکیده

هدف و سابقه. این مساله که در مناسبات اجتماعی، اصل بر نیاز است یا بر بی‌نیازی، میان فلاسفه و جامعه‌شناسان اختلاف نظر وجود دارد. این پژوهش درصدد بررسی مساله مذکور از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه است. نهج البلاغه، عمیق‌تر از سایر متون به مساله بی‌نیازی در مناسبات اجتماعی پرداخته است.

روش پژوهش. پژوهش حاضر از نوع توصیفی و تحلیلی بوده و با استناد به مضامین خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت نهج البلاغه و شروع مربوطه انجام یافته است و به جز مواردی که دارای ابهام بوده کمتر از مقالات پایگاه داده‌های علمی و پژوهشی استفاده شده است.

یافته‌ها. در نهج البلاغه نیازها با رویکردی متفاوت دنبال شده است. به علاوه، خودشکوفایی از دریچه بی‌نیازی نگریسته شده است. به نیازهای فیزیولوژیک در قالب‌هایی نظیر: نیاز همه انسان‌ها به مبداء واحد یعنی خداوند؛ اولویت‌هایی به مراتب مهم‌تر از نیازهای مادی، معرفی مرجع واقعی تامین نیاز، حرص نزدن برای روزی؛ در مورد نیاز به ایمنی و ابعاد آن، یعنی امنیت فردی و جمعی در ساختار احکام، امنیت معنوی، فرهنگی، سیاسی - اجتماعی، اقتصادی، حقوقی و قضایی، ملی و مرزی؛ در مورد نیازهای عشق، به ضرورت حفظ رابطه با نزدیکان، نیاز به روابط اجتماعی به عنوان کفاره گناهان، توسعه دایره ارتباط‌گیری با دیگران، زندگی توأم با محبوبیت، رعایت حقوق دوستان تحت شرایط مختلف، عشق حقیقی؛ در مورد نیاز به عزت نفس به ضرورت حفظ آبرو و مشکلات ناشی از ابراز نیاز، حیاء، پرهیز از جدال، رازداری، ضرورت کنترل زبان، بیان مترادف بودن عزت با آخرت‌گرایی و در مورد نیاز به خودشکوفایی، به مساله مهار نفس و ترک آرزوها و قناعت پیشگی اشاره شده است.

نتیجه‌گیری. در نهج البلاغه، اصل بر سلسله مراتبی بودن نیازها گذاشته نشده است. ضمن اینکه دایره نیازها نیز محدود به نیازهای پنجگانه نیست. علاوه، نقطه عزیمت نیازهای انسانی را نیازهای جسمانی تشکیل نمی‌دهد. نهج البلاغه بر بالا بودن وزن نیازهای معنوی در مقایسه با سایر نیازها از جمله نیازهای مادی، ایمنی و امنیت، عشق، محبت، احترام و خودشکوفایی تاکید شده است.

مقدمه

در کتاب نظریه نیازهای معنوی در اسلام و تناظر آن با سلسله مراتب نیازهای Maslow؛ تحقیقی درباره دیدگاه‌های «اسلام» و علم روان‌شناسی در مورد «نیازهای معنوی» انسان‌ها و مراتب این نیاز است. در این نوشتار، نخست مروری به اهمیت نیازها در حوزه روانشناسی شده و در ادامه، با توجه به ضرورت در نظر گرفتن نیازهای معنوی در سلسله مراتب نیازها، به بررسی ادبیات اجمالی تفکر ارزشی اسلام و نیز متون علمی موجود روانشناختی در خصوص اهمیت آن نیازها پرداخته شده است. بازنگری

هرم Maslow در مقایسه با مدل قرآنی نیازهای انسانی بر اساس گونه‌شناسی جزاهای اخروی، نوشته مجتبی شکوری، فاطمه حاجی اکبری و رحیمه شمشیری که بیشتر بر بعد جزاشناسی نیازهای انسانی پرداخته شده است. انسان کامل و خودشکوفایی در نهج البلاغه نوشته آقای کجباف که در پنجمین کنگره علوم انسانی مطرح شده است. نظریه سلسله مراتب نیازها نوشته زهرا سید رضایی است که به توضیح نظریه Maslow می‌پردازد. با وجود اینکه در مورد مساله این پژوهش مقالات مشابهی وجود دارد، اما پژوهش حاضر برای بار نخست مساله نیازها را با

* نویسنده مسؤول: ایمیل: Nasser.khodayar@gmail.com

حق تالیف برای مولفان محفوظ است. این مقاله با دسترسی آزاد توسط دانشگاه علوم پزشکی تبریز تحت مجوز کپی‌رایت کامنز 4.0 (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0) منتشر شده که طبق مفاد آن هرگونه استفاده تنها در صورتی مجاز است که به اثر اصلی به نحو مقتضی استناد و ارجاع داده شده باشد.

«نیاز» به عنوان یک عنصر اساسی جامعه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. Maslow به پنج دسته از مهم‌ترین نیازهای انسانی اشاره می‌کند:

۱. نیازهای فیزیولوژیک ۲. نیازهای ایمنی ۳. نیازهای عشق و تعلق ۴. نیازهای عزت نفس ۵. نیازهای خودشکوفایی.^۵
در مورد این نیازها به دو نکته باید توجه داشت: اولاً، در هر یک از این دسته‌ها، تعدادی از نیازهای شبیه به هم جای می‌گیرند. مثلاً در دسته چهارم: نیاز به احترام، نیاز به قدرشناسی، حفظ آبرو و غرور، کسب ارزش و منزلت جای می‌گیرد.

ثانیا، از نظر Maslow، این نیازها سلسله مراتبی هستند: نیازهای پایین یا دون و نیازهای عالی. ابتدا نیازهای جسمی و در انتها خودشکوفایی.^۶

در مقابل Maslow، Alderfer معتقد است «نیازهای افراد، سلسله مراتبی نیست؛ زیرا آدم‌ها دوست دارند اگر کسی می‌خواهد گرسنگی آنها را برطرف کند، باید به احترام آنها هم فکر کند» (مقیمی، ۱۳۹۰: ۷۸). در واقع نظریه Alderfer (۱۹۶۹) تکمیل‌کننده نظریه Maslow است؛ اما در نظریه Alderfer به طور هم‌زمان به نیازها می‌توان پاسخ داد.^۷

روش کار

در مطالعه حاضر، با توجه به ماهیت موضوع مقاله که بررسی مبنای روابط اجتماعی بر اساس نظر امام علی ع در نهج البلاغه است، در مقام جستجو به بررسی کم و کیف واژه‌هایی از قبیل نیاز، بی‌نیازی، نیازهای مادی، ایمنی و امنیت، روابط اجتماعی، عشق و محبت، عزت و احترام و خودشکوفایی پرداخته شده است. در انجام این تحقیق، ابتدا به بررسی کاربرد واژه‌های یاد شده در خطبه‌ها، سپس در نامه‌ها و در پایان بخش حکمت یا همان کلمات قصار پرداخته شده است. بر این اساس استناد تحقیق به صورت اساسی به خود کتاب نهج البلاغه بوده است و در صورت نیاز به ابهام زدایی از برخی مضامین خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار به شرح‌های مشهور نهج البلاغه مراجعه شده است. اهمیت مراجعه به نهج البلاغه در خصوص موضوع تحقیق از این جهت است که بخشی از این نظرات در دوره خلافت امام علی ع بیان گردیده و به علت موقعیت زمامداری ایشان، نظرات وی بالاتر از سطح نظریه پردازی صرف و کاربردی تر بوده است، بیشتر منعکس‌کننده رویکرد جامعه‌شناختی امام علی ع در مورد مبانی روابط اجتماعی تلقی می‌شود. برای آگاهی از دیگر رویکردها در زمینه مبانی روابط اجتماعی و به

رویکرد اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد نه صرفاً از منظر روانشناختی؛ دیگر اینکه امکان مبنا قرار گرفتن اصل عدم نیاز به عنوان مبنای روابط اجتماعی را مورد بررسی قرار می‌دهد.

بحث انسان و اجتماع و این که آدمیان چه نسبتی با اجتماع دارند، از دیرباز مورد بحث صاحب نظران این حوزه بوده است. برخی انسان را مدنی بالطبع دانسته، ولی برخی دیگر معتقدند که آدمی تنها از روی اضطرار و ناچاری به مدنیت و اجتماع روی می‌آورد. گروهی دیگر گفته‌اند انسان نسبت به مدنیت اقتضایی ندارد و انسان‌ها به خاطر عقل حسابگر خود به آن روی می‌آورند و گروهی دیگر آدمیان را متمایل به اجتماع و مدنیت دانسته‌اند. کهن‌ترین نظریه در این باره، مربوط به افلاطون و پس از او ارسطو است. از دیدگاه افلاطون، هر انسانی به خاطر نیازمندی‌ها و منافع خود، ناچار است که اجتماعی باشد. ارسطو که انسان را حیوانی اجتماعی می‌دانست بر روی این نکته تأکید می‌ورزید که نیازمندی‌های آدمی، او را ناگزیر از اجتماعی بودن می‌نماید. علمای بزرگ اسلامی چون فارابی، ابوعلی سینا، ابن خلدون و اندیشمندان هم روزگار ما، علامه طباطبایی، نیز همین نیازمندی را دلیل بر اجتماعی بودن انسان‌ها دانسته‌اند.^۱

علامه طباطبایی پرسش‌هایی را در زمینه فلسفه شکل‌گیری جامعه مطرح کرده‌اند از جمله: «آیا روش استخدام مستقیماً و بلاواسطه مقتضای طبیعت می‌باشد و این اندیشه، نخست در مغز انسان جای‌گیر شده و به دنبال آن وی، اندیشه دیگری به نام اندیشه اجتماع پیدا می‌شود؟ یا اینکه انسان با مشاهده هموعان خود اول به فکر اجتماع و زندگی دسته جمعی افتاده و افراد نوع به همدیگر گراییده و زندگانی تعاونی را پی‌جویی نموده و همه از همه برخوردار می‌شوند و ضمناً گاهی یا بیشتر اوقات، اجتماع از مجرای طبیعی خود منحرف شده و مبدل به یک توده هرج و مرج و سودبری و رنج‌کشی و بالاخره بردگی و استثمار می‌شود؟»^۲

چنانکه پیشتر اشاره شد برخی از فلاسفه و جامعه‌شناسان بر این باورند که انسان نمی‌تواند زیست غیر اجتماعی داشته باشد.^۳ علامه طباطبایی به نقد نظریه مذکور پرداخته و زمینه را برای بیان نظریه «اجتماع فرع بر استخدام است»^۴.

اگرچه هسته اساسی مطالعات جامعه‌شناسی، روابط اجتماعی بوده و هست، اما از دهه ۱۸۷۰ و بالاخص ۱۹۸۰

را که بیش از نیاز خود فراهم کنی، برای دیگران اندوخته‌ای».^{۱۲}

در معرفی مرجع واقعی تامین نیاز وارد شده است: «همه چیز در برابر او خاضع است و هر چیزی به وجود او قائم می‌باشد! بی‌نیاز کننده هر فقیر، عزت بخش هر فرد خوار و ذلیل، نیروی هر ناتوان و پناهگاه هر مصیبت رسیده است!».^{۱۳} و یا «و هرگز چیزی تو را از حق بی‌نیاز نمی‌گرداند»^{۱۴} بی‌نیازی و نیاز با عقل و نادانی معرفی شده‌اند: «هیچ ثروتی چون عقل و هیچ فقری چون نادانی نیست».^{۱۵}

علی (ع) در مورد حرص نزدن برای روزی فرمود: «روزی بر دو گونه است: یکی آنکه تو در طلبش هستی و یکی آنکه او در طلب توست و اگر تو به سوی او نروی او به سوی تو خواهد آمد. پس، اندوه سال خود را بر اندوه روز خود بار مکن که هر روز، هر چه تو را روزی مقرر کرده‌اند، کفایت کند. اگر آن سال از عمر تو باشد، خدای تعالی در هر روز که می‌آید، آنچه قسمت تو ساخته به تو عطا خواهد کرد و اگر آن سال از عمر تو نباشد پس چرا باید اندوه چیزی را بخوری که از آن تو نیست. در آنچه روزی توست هیچ خواهنده‌ای بر تو پیشی نگیرد و هیچ غلبه کننده‌ای بر تو غالب نشود و آنچه برای تو مقدر شده، در رسیدن به تو، درنگ نکنند».^{۱۶} همچنین می‌فرماید: «روزی و معیشت آنان را حکیمانه در میان آنان تقسیم کرد و هر یک را در جایگاه دنیوی‌اش جای داد».^{۱۷}

دنیابرابری از منظر بزرگان دینی به مفهوم اصل قرار گرفتن دنیا و فراموشی آخرت است: «ای مردم! همانا بر شما از دو چیز می‌ترسم: هواپرستی و آرزوهای طولانی. اما پیروی از خواهش نفس، انسان را از حق باز می‌دارد، و آرزوهای طولانی آخرت را از یاد می‌برد».^{۱۸} در خصوص مرز بهره‌مندی از دنیا آمده است: «برای دنیایان چنان باشید که گویی برای همیشه زندگی خواهید نمود و برای آخرتتان چنان باشید که گویی فردا خواهید مرد».^{۱۹} علی (ع) در خصوص تحصیل آخرت از طریق دنیا می‌فرماید: «آخرت به وسیله دنیا به دست می‌آید».^{۲۰}

تعداد زیادی از دانشمندان به این قسمت از نظریه او مبنی بر ارجحیت نیازهای جسمی بر دیگر نیازها، انتقادات اساسی نموده‌اند. خیلی قبل از این اندیشمندان، ابن سینا در نقد رویکرد مزبور می‌نویسد: «... می‌دانید، کسی که بتواند «پیروزی کسب کند» ولو در یک چیز بی‌ارزش مانند شطرنج و نرد چه بسا خوراکی یا خوشی جنسی عرضه شده

منظور تسهیل مقایسه بین نظریات مختلف از پایگاه‌های اسنادی همچون Isc، Sid، Magiran و نیز نشریات علوم اجتماعی دانشگاه های تهران، اصفهان و مرکز مدیریت حوزه علمیه قم نیز استفاده شده است.

یافته‌ها

در نهج البلاغه نیازها و حیات اجتماعی با رویکردی متفاوت از نگاه Maslow و Alderfer دنبال می‌شود که ذیلاً به این تفاوت‌ها پرداخته می‌شود.

۱. نیازهای فیزیولوژیک

اگرچه برای نیازهای جسمانی انسان، مصادیق ملموسی همانند غذا، مسکن و روابط جنسی را می‌توان ذکر نمود، اما نه نیازهای جسمانی انسان‌ها فقط اینها هستند و نه نیازهای انسانی محدود به همین نیازهای ذکر شده می‌باشد (عسگری ندوشن، همان). به طور کلی از منظر قرآن، همه انسان‌ها به مبداء واحدی به نام خداوند نیازمندند؛ هم در وجود و هم در زندگی: «ای مردم! این شماست که به خداوند نیاز دارید و (تنها) خداوند، بی‌نیاز و ستوده است».^۸

در بیان امام علی (ع)، ضمن اشاره به نیازهای مادی به اولویت‌هایی مهم‌تر اشاره شده است: «آگاه باشید که فقر نوعی بلاست و سخت‌تر از تنگدستی، بیماری تن و سخت‌تر از بیماری تن بیماری قلب است. آگاه باشید که همانا، عامل تندرستی تقوای دل است».^۹ در رویکرد جامعه‌شناختی اسلام هم به اصل نیاز و هم به اولویت بندی نیازها به گونه‌ای متفاوت از رویکرد Maslow و دیگران نگریسته شده است: «قلب را با موعظه و اندرز زنده کن و هوای نفست را با زهد و بی‌اعتنایی بمیران، دل را با یقین نیرومند ساز و با حکمت و دانش نورانی نما و با یاد مرگ رام کن».^{۱۰}

در مورد طرح نیاز به درگاه بی‌نیاز چنین آمده است: «خدا! مرا به درگاه تو نیازی است که جز فضل تو جبران نکند و آن نیازمندی را جز عطاء و بخشش تو به توانگری مبدل نگرداند، پس در این مقام رضای خود را به ما عطا فرما و دست نیاز ما را از دامن غیر خود کوتاه گردان که «تو بر همه چیز توانایی».^{۱۱} در مورد ترجیح بی‌نیازی بر نیاز نیز چنین می‌بینیم: «از دست دادن حاجت بهتر از درخواست کردن از نااهل است»، در بیان محدوده نیاز انسان نیز این جمله بیان شده است: «ای فرزند آدم! آنچه

به خود را، در برابر لذت از یک پیروزی وهمی، رها می کند.^{۲۱}

۲. نیازهای ایمنی

از دیگر نیازهای انسانی، نیاز به ایمنی و امنیت است. علی (ع) می‌فرماید: «مردم! از سر پیامبر (ص) و لطف خداوند بزرگ به مقامی رسیده‌اند که حتی کنیزان شما را گرمی می‌دارند و به همسایگان شما محبت می‌کنند. کسانی برای شما احترام قائلند که شما از آنها برتری نداشته و بر آنها حقی ندارید کسانی از شما می‌ترسند که نه ترس از حکومت شما دارند و نه شما بر آنها حکومتی دارید».^{۲۲}

امنیت فردی و جمعی در ساختار احکام

خداوند سلام کردن را برای امنیت از ترس‌ها و امامت را برای سازمان یافتن امور امت و فرمان برداری از امام را برای بزرگداشت مقام رهبری واجب کرد.^{۲۳}

امنیت معنوی

علی (ع) در نکوهش کوفیان می‌گوید: «... ستون‌های اسلام را در برابر ستیزه‌جویان استوار کرد... و آن را پناهگاه امنی برای پناه برندگان...».^{۲۴} در جمله‌ای رضای خداوند به منزله امنیت تلقی شده است: «فرمان خدا قضای حتمی و حکمت و خوشنودی او مایه امنیت و رحمت است».^{۲۵}

امنیت فرهنگی

در بیانات امام علی (ع)، به عواملی که موجب سست شدن پایه‌های امنیت فرهنگی جامعه می‌شوند اشاره شده است از جمله؛ شبهات که به حق شباهت می‌رسانند^{۲۶}، جهل و ضعف^{۲۷}، و رفاه‌طلبی و تجمل^{۲۸}.

امنیت سیاسی- اجتماعی

امام علی (ع)، نعمت امنیت سیاسی را چنین متذکر می‌شوند: «... خداوند پیامبر اسلام را زمانی فرستاد که مردم در فتنه‌ها گرفتار شده، رشته‌های دین پاره شده و ستون‌های ایمان و یقین ناپایدار بود. اصول دین اختلاف داشتند و امور مردم پراکنده بود. راه‌رهایی و دشواری و پناهگاهی وجود نداشت ...»^{۲۹} به دو عامل ایمنی این گونه تصریح شده است: «دو چیز در زمین مایه امان از عذاب خواهد بود: یکی از آنان برداشته شد، پس دیگری را دریابید و به آن چنگ بزنید. اما امانی که برداشته شد، رسول خدا (ص) بود و امانی که باقی مانده استغفار کردن است».^{۳۰}

امنیت اقتصادی

مراد از امنیت اقتصادی برقراری عدالت در جامعه است: «به خدا سوگند بیت‌المال تاراج شده را هر کجا بیابم به صاحبان اصلی آنها باز می‌گردانم، گرچه با آن ازدواج کرده یا کنیزانی خریده باشند، زیرا در عدالت‌گشایش برای عموم است».^{۳۱}

امنیت حقوقی و قضایی

امام خطاب به مالک می‌نویسد: «سپس از میان مردم، برترین فرد نزد خود را برای قضاوت انتخاب کن. کسانی که مراجعه فراوان، آنها را به ستوه نیاورد و برخورد مخالفان با یکدیگر، او را خشمناک نسازد و در اشتباهاتش پافشاری نکند و طمع را از دل ریشه کن کند، در شناخت مطالب با تحقیقی اندک رضایت ندهد، در شبهات از همه با احتیاط تر عمل کند، در یافتن دلیل، اصرار او از همه بیشتر باشد، در مراجعه پیاپی شاکیان خسته نشود و ...».^{۳۲}

امنیت ملی و مرزی

در ضرورت حفظ امنیت می‌فرماید: «هرگز پیشنهاد صلح از طرف دشمن را که خوشنودی خدا در آن است رد مکن، که آسایش رزمندگان و آرامش فکری تو و امنیت کشور در صلح تأمین می‌گردد». همچنین می‌فرماید: «اما سپاهیان و نیروهای مسلح با اذن پروردگار حافظان و پناهگاه رعیت، زینت زمامداران، عزت و شوکت دین و راه‌های امنیت می‌باشند. قوام رعیت جز توسط این گروه ممکن نیست».^{۳۳}

۳. نیازهای عشق و تعلق

در مورد ضرورت حفظ رابطه با نزدیکان آمده است: «کسی را که نزدیکانش واگذارند، بیگانه او را پذیرا می‌گردد».^{۳۴} نیاز به روابط اجتماعی از کفار گناهان شمرده شده است: «از کفار گناهان بزرگ، به فریاد مردم رسیدن، و آرام کردن مصیبت دیدگان است».^{۳۵} حضرت در بیانی در مورد ضرورت اندوه زدایی از اعضای خانواده می‌فرماید: «اگر اندوهی از اعضای خانواده بزداييم و دل آنها را شاد سازيم، خداوند این شادی را لطفی برایمان قرار می‌دهد که هنگام غم روزگار، چون آب زلالی برایمان باریدن می‌گیرد ...».^{۳۶} علی (ع) در نامه خود به حارت همدانی در مورد توسعه دایره ارتباط گیری با دیگران فرموده است: «در شهرهای بزرگ سکونت کن که جایگاه فراهم آمدن مسلمانان است و بیرهیز از جاهایی که در آن یاد خدا غافلند»^{۳۷} در مورد دوست‌یابی و اهمیت حفظ آن

ملاصدرا در غلبه حق و عشق بر دیگر مقوله‌های حیات انسانی و آرامش حاصل از آن می‌گویند:
 آنان که ره عشق گزیدند همه در کوی حقیقت
 آرمیدند همه حقیقت در معرکه دو کون فتح از عشق
 است هر چند سپاه او شهیدند همه.^{۴۷}
 «کسی که به عظمت الهی پی برد، خداوند در باطنش بزرگ
 و مخلوق در نظرش کوچک می‌شود».^{۴۸}

۴. نیازهای عزت نفس و احترام

علی (ع) در مورد ضرورت حفظ آبرو و مشکلات ناشی از ابراز نیاز می‌فرماید: «آبروی تو چون یخ جامد است که درخواست آن را قطره قطره آب می‌کند. پس بنگر که آن را نزد چه کسی فرو می‌ریزی».^{۴۹} در مورد حیاء و عیب پوشی و پرهیز از جدال می‌فرماید: «آن کس که لباس حیاء بیوشد، کسی عیب او را نبیند».^{۵۰} «هر کس که از آبروی خود بیمناک است از جدال بپرهیزد».^{۴۷} در مورد رازداری می‌فرماید: «آن کس که راز خود را پنهان دارد، اختیار آن در دست اوست».^{۴۸} ضرورت کنترل زبان نیز مغفول نمانده است: «زبان درنده‌ای است، اگر واگذارندش بگذرد».^{۴۹}

عزت مترادف با آخرت گرایی بیان گردیده است: «آیا به جای زندگی جاویدان قیامت به زندگی زودگذر دنیا رضایت دادید؟ و به جای عزت و سربلندی، بدبختی و ذلت را انتخاب کردید؟».^{۵۰} به حفظ آبرو و خوف از بین رفتن آن اینگونه اشاره شده است: «خدایا آبرویم را با بی‌نیازی نگهدار و با تنگدستی شخصیت مرا لکه دار مفرما»^{۵۱}، همچنین: «... و تهیدستی، مرد زیرک را در برهان می‌کند و انسان نیازمند در شهر خویش نیز بیگانه است».^{۵۲} به لوازم نیاز و بی‌نیازی نیز توصیه‌هایی شده است: «خویشتن‌داری و عفت، زینت فقر و شکرگزاری، زینت غناست».^{۵۳} در خصوص حفظ عزت نیازمندان با استفاده از مال توانگران وارد شده است: «همانا خدای سبحان روزی فقرا را در اموال سرمایه‌داران قرار داده است. پس فقری گرسنه نمی‌ماند جز به کامیابی توانگران و خداوند از آنان درباره گرسنگی گرسنگان خواهد پرسید».^{۵۴}

در بیان علی (ع)، به شایستگی طرفی که فرد نیازمند، نیاز خود را با وی در میان می‌گذارد اشاره شده است: «هر مالکی جز او بنده و هر عالمی جز او، دانش آموز است، هر قدرتمندی جز او، گاهی توانا و زمانی ناتوان است. هر شنونده‌ای جز خدا در شنیدن صداهای ضعیف کر و برابر صداهای قوی ناتوان است» (نهج البلاغه/ حکمت ۳).^{۵۵} در

می‌بینیم: «ناتوان‌ترین مردم کسی است که در دوست‌یابی ناتوان است و از او ناتوان‌تر آن که دوستان خود را از دست بدهد».^{۳۸} زندگی توام با محبوبیت نیز مورد توجه امام علی (ع) بوده است: «با مردم آن گونه معاشرت کنید که اگر مرید بر شما اشک ریزند و اگر زنده ماندید با اشتیاق سوی شما آیند».^{۳۹}

رعایت حقوق دوستان تحت شرایط مختلف، وارد شده است: «چون برادرت از تو جدا گردد، هنگامی که دوری می‌گزیند تو نزدیک شو، و چون سخت می‌گیرد تو آسان گیر و به هنگام گناهش عذر او را بپذیر، چنان که گویا بنده او می‌باشی، و او صاحب نعمت تو می‌باشد ... در پند دادن دوست بکوش، خوب باشد یا بد، و خشم را فرو خور که من جرعه‌ای شیرین‌تر از آن ننوشیدم. و پایانی گوارتر از آن ندیده‌ام. با آن کس که با تو درشتی کرده، نرم باش، که امید است به زودی در برابر تو نرم شود؛ با دشمن خود با بخشش رفتار کن ... افراد خانواده‌ات بدبخت‌ترین مردم به تو نباشند و به کسی که به تو علاقه‌ای ندارد دل میند ...».^{۴۰}

در ضرورت حفظ ارتباط با نزدیکان تهی دست آمده است: «آگاه باشید! مبدا از بستگان تهیدست خود رو برگردانید و از آنان چیزی را دریغ دارید، که نگاه داشتن مال دنیا، زیادی نیارود و از بین رفتنش کمبودی ایجاد نکند، آن کس که دست دهنده‌ی خود را از بستگانش باز دارد، تنها یک دست را از آنها گرفته اما دست‌های فراوانی را از خویش دور کرده است و کسی که پر و بال محبت را بگستراند، دوستی خویشاوندانش تداوم خواهد یافت».^{۴۱} در جمله دیگر می‌فرماید: «بخشش بیش از خویشاوندی محبت می‌آورد».^{۴۲} در ارزش و منزلت دوستی می‌فرماید: «دوستی کردن نیمی از خردمندی است».^{۴۳} دوستی‌های خارج از اعتدال می‌تواند پیامدهایی داشته باشد: «هر کس به چیز عشق ناروا ورزد، نابینایش می‌کند و قلبش را بیمار کرده و با چشمی بیمار می‌نگرد و با گوشی بیمار می‌شنود...».^{۴۴}

علی (ع)، در مورد عشق حقیقی می‌گویند: «به خدا سوگند اگر امیدواری به شهادت در راه خدا را نداشتیم، پای در رکاب کرده از میان شما می‌رفتم و شما را نمی‌طلبیدم».^{۴۵} در مورد نسبت خود و یارانش می‌گویند: «... ما معدن‌های دانش و چشمه سارهای حکمت الهی هستیم. یاران و دوستان ما در انتظار رحمت پروردگارند...»^{۴۶}

اعمال خود را گشوده و برای حسابرسی آماده‌اند که همه را جبران کنند و در اندیشه‌اند در کدامیک از اعمال کوچک و بزرگی که به آنان فرمان داده شده و کوتاهی کرده‌اند ...»^{۶۴} Maslow پس از مطالعه روی نمونه کوچکی از افراد خودشکوکا، دوازده ویژگی را برای خودشکوکا ذکر کرده است. این مجموعه حقیقتاً مجموعه‌ای شگفت‌انگیز از ویژگی‌هاست و این افراد را مقدس وار معرفی می‌کند، اما این افراد نیز همواره کامل نیستند و در واقع معایبی نیز دارند. مزلو دریافت که آنها نیز گاهی بی‌ادب و حتی فوق العاده بی‌رحم، سرد و تلخ نیز می‌شوند. آنها نیز لحظه‌هایی از تردید، ترس، احساس گناه را دارا می‌باشند، ولی این رویدادها در رفتار آنها بطور قطع استثنا است و کمتر رخ می‌دهند.^{۶۵} در بیانی از امام علی(ع) در مورد خودشکوفایی این گونه می‌بینیم: «بیرون شدن از غفلت‌ها و اندیشیدن و بینا شدن و راه روشن تربیت را سپردن و از فروافتادن در پرتگاه‌ها و از گم شدن در کوره راه‌ها دوری کردن، به دست خود آدمی است»^{۶۶}.

در خطبه همّام، رفتارهای فردی، اجتماعی و عبادی پارسایان به‌گونه‌ای به تصویر کشیده شد که گویند همّام، پس از شنیدن آن صفات، مدهوش شد و جان داد. برخی عنوان کرده‌اند که امام (ع) در این خطبه حدود ۱۰۵ صفت از پرهیزگاران را بیان کرد.^{۶۷} امام در مورد اوصاف سیاسی و اجتماعی پارسایان چنین می‌گویند: «هر که خود را پیشوای مردم خواهد، باید که پیش از ادب کردن دیگران به ادب کردن خود پردازد و باید که ادب کردن دیگران به کردار باشد، نه به گفتار. کسی که آموزگار و ادب کننده خویش است، سزاوارتر به تعظیم است، از آنکه آموزگار و ادب کننده مردم است»^{۶۸}.

در نگاه امام علی (ع) در ضمن سخنی کوتاه و پربار بی‌نیازی به منزله اوج شکوفایی است، می‌فرماید: «برترین غنا و بی‌نیازی، ترک آرزوهاست»^{۶۹} تمام این وابستگی‌ها زاپیده آرزوهای دور و دراز است. هرگاه آن آرزوها از صفحه فکر انسان پاک شود، انسان به غنا و بی‌نیازی پرارزشی دست می‌یابد و به همین دلیل امام (علیه السلام) ترک این آرزوها را برترین و بهترین غنا شمرده است. در تعبیر دیگری می‌فرماید: «هیچ گنجی بی‌نیاز کننده‌تر از قناعت نیست (همان قناعتی که نقطه مقابل آرزوهای طولانی محسوب می‌شود)»^{۷۰}.

نتیجه‌گیری

مورد تاوان حفظ عزت می‌بینیم: «اکنون بر سر دور راهی قرار دارید؛ یا به ذلت و خواری بر جای خود بنشینید و یا شمشیرها را از خون آنها سیراب سازید تا از آب سیراب شوید. پس بدانید که مرگ در زندگی توأم با شکست و زندگی جاویدان در مرگ پیروزمندانه شماسست»^{۷۱}. احترام به اصول روابط اجتماعی نیز مورد سفارش است: «... و آداب پسندیده‌ای که بزرگان این اُمّت به آن عمل کردند و ملت اسلام به آن پیوند خورده و رعیت با آن اصلاح شدند، بر هم مزین، و آدابی که به سنت‌های خوب گذشته زیان وارد می‌کند پدید نیاور ...»^{۷۲}.

احترام گذاشتن به مرزها و حدود احکام الهی نیز مورد تاکید و توجه بوده است: «همانا خداوند واجباتی را بر شما لازم شمرده، آنها را تباہ نکنید و...»^{۷۳} از احترام به استاد نیز سخن گفته شده است: «با آن کس که تو را سخن آموخت به درستی سخن مگو و با کسی که راه نیکو سخن گفتن به تو آموخت، لاف بلاغت مزین»^{۷۴}. احترام متقابل اجتماعی نیز مدنظر می‌باشد: «باید خردسالان شما از بزرگان شما پیروی کنند، و بزرگسالان شما نسبت به خردسالان مهربان باشند و چونان ستم پیشگان جاهلیت نباشید که نه از دین آگاهی داشتند و نه در خدا اندیشه می‌کردند»^{۷۵}.

۵. نیازهای خودشکوفایی

Maslow در بحث از نیاز مزبور به گروه کوچکی از افراد را انتخاب نمود؛ اما مخاطب خودشکوفایی در نهج البلاغه، انسان‌ها می‌باشند: «ای اسیران آرزوها! بس کنید! زیرا صاحبان مقامات دنیا را، تنها دندان حوادث روزگار به هراس افکند، ای مردم! کار تربیت خود را، بر عهده گیرید و نفس را از عادت‌هایی که به آن حرص دارد بازگردانید»^{۷۶}. «.... بندگان خدا! بدانید که انسان با ایمان، شب را به روز و روز را به شب نمی‌رساند، جز آن که نفس خویش را متهم می‌داند، همواره نفس را سرزنش می‌کند و گناهکارش می‌شمارد»^{۷۷}.

علی (ع) در مورد مهار نفس جهت خودشکوفایی می‌فرماید: «انسان باید از خدا بترسد، زیرا تا لحظه مرگ فرصت داده شده و مهلت عمل نیکو دارد. انسان باید نفس را مهار کند و آن را در اختیار گرفته، از طغیان و گناهان باز دارد و زمام آن را به سوی اطاعت پروردگار بکشد»^{۷۸}. در مورد صفات اهل ذکر نیز می‌فرماید: «اگر اهل ذکر را در اندیشه خود آوری و مقامات ستوده آنان و مجالس آشکارشان را بنگری، می‌بینی که آنان نامه‌های

مراتب نیازها و نقش هر یک از نیازها در تعالی انسان خواهیم بود.

با وجود اینکه نیاز امر طبیعی است، اما با بررسی امکان بی‌نیازی و تفسیر خود شکوفایی در پرتو عناوینی همچون قناعت و بی‌نیازی، شاهد تغییرات اساسی در سلسله

References

1. Motahari M. The origin of social life according to Allameh Tabatabai. Scientific Quarterly Journal of Social Theories of Muslim Thinkers. Collection of works .2017; vol.25. Tehran: Sadra.. P. 249. Sanai, K p. 52.
2. Bouzerinejad Y. The origin of social life according to Allameh Tabatabai. Two practical quarterly research journals of social theories of Muslim thinkers. 2013;2(3,4):51-52.
3. Askari Nadushan A, Sabbaghchi M. Applied sociology, evaluation of youth needs and policy priorities related to them in the city of Yazd by applying the importance-performance model. 2017;29(2):39-64.
4. Bouzerinejad Y. The origin of social life according to Allameh Tabatabai. Two practical quarterly research journals of social theories of Muslim thinkers. 2013;2(3,4):51-52.
5. Rafipour F. Anatomy of society. Publishing company; 2013.
6. Askari Nadushan A, Sabbaghchi M. Applied sociology, evaluation of youth needs and policy priorities related to them in the city of Yazd by applying the importance-performance model. 2017;29(2):39-64.
7. Ashtiani A. A comparative study of the self-fulfilling human perspective from the perspective of the Holy Quran and humanistic psychology with an emphasis on Abraham Maslow's model. Two Quarterly Journal of Comparative Studies of Qur'anic Studies. 2016;2(3).
8. Surah Fatir/verse 15.
9. Nahj al-Balagha / Hikmat 388.
10. Nahj al-Balagha, letter 31.
11. Nahj al-Balagha / Wisdom 304.
12. Nahj al-Balagha / Wisdom 66.
13. Nahj al-Balagheh/Sermon 109.
14. Nahj al-Balagheh/ Letter 59.
15. Nahj al-Balagha / Hikmat 54.
16. Nahj al-Balagha / Hikmat 379.
17. Nahj al-Balagha / Hikmat 184.
18. Nahj al-Balagheh/Sermon 42.
19. Nahj al-Balagha / Hikmat 269.
20. Nahj al-Balagheh/Sermon 156.
21. Rafipour, ibid., pp. 43-42.
22. Nahj al-Balagheh/Sermon 105.
23. Nahj al-Balagheh/Sermon 105.
24. Nahj al-Balagha / Hikmat 244.
25. Nahj al-Balagheh / Sermon 106.
26. Nahj al-Balagheh/ Sermon 159.
27. Nahjul Balagha / Sermon 38.
28. Nahjul Balagha / Sermon 173.
29. Nahj al-Balagheh/ Sermon 2. 30.
30. Nahj al-Balagha / Hikmat 401.
31. Nahj al-Balagha / Hikmat 88.
32. Nahj al-Balagha/ Sermon 15.
33. Nahj al-Balagheh/ Letter 53.
34. Rafipour F. Anatomy of society. Publishing company. 2013,p. 44.
35. Nahj al-Balagheh / Wisdom / 14.
36. Nahj al-Balagheh / Hikmat/24.
37. Nahj al-Balagheh/ Sermon 109.
38. Nahj al-Balagheh / Hikmat 24.
39. Nahj al-Balagheh / Hikmat 15.
40. Nahj al-Balagha/Hekmat 224.
41. Nahj al-Balagha / Wisdom 11.
42. Nahj al-Balagha/Hekmat 9.
43. Nahj al-Balagheh/ Letter 31.
44. Nahj al-Balagheh/ Sermon 23.
45. Haj Balagha / Hikmat 247.
46. Nahj al-Balagheh / Hikmat 142.
47. Hedayat R. Riaz Al-Arifin Tazkira, the second rite in the mention of nobles and scholars.
48. Nahj al-Balagha / Hikmat 346.
49. Nahj al-Balaghe/Hekmat 223.
50. Nahj al-Balaghe/Hekmat 162.
51. Nahj al-Balagha / Hikmat 57.
52. Nahj al-Balagheh/ Letter 69.
53. Nahj al-Balagha / Hikmat 68.

54. Nahj al-Balagheh/ Sermon 225.
55. Nahj al-Balagha / Hikmat 3.
56. Haj Balagha / Hikmat 68.
57. Nahj al-Balagheh/ Sermon 65.
58. Nahj al-Balagheh/ Letter 53.
59. Nahj al-Balagheh/ Letter 31.
60. Nahj al-Balagheh/ Letter 31.
61. Nahj al-Balagha / Hikmat 105.
62. Nahj al-Balagheh / Hikmat 411.
63. Nahj al-Balagha / Hikmat 359.
64. Nahj al-Balagha / Sermon 176.
65. Zahiri Nav B, Alaei Ilkhchi M, Rajabi S. A comparative study of the manifestations of self-actualization in Masnavi with the humanistic psychology of Abraham Maslow. The specialized database of Noor magazines. 2017;7:91-124.
66. R. To: Kajbaf M. Imam Ali (peace be upon him) is a perfect and self-fulfilling human being. The 5th Islamic Humanities Congress, 3rd and 7th of Azar, Qom and Tehran, 2018.
67. Nahj al-Balagheh/ Sermon 183.
68. Nahj al-Balagha / Hikmat 73.
69. Gharr al-Hakm, H. 7213.
70. Nahj al-Balagha / Hikmat 371.